

# КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ

## COMPREHENSIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION: CHALLENGES AND PRIORITIES

**Денис ШМАРОВ,**  
аспірант, Луцький національний  
технічний університет



**Denys SHMAROV,**  
Postgraduate student,  
Lutsk National Technical University

• У статті розкривається необхідність підвищення рівня комплексності агропромислового виробництва у зв'язку із сировинною спрямованістю українського аграрного експорту та виникненням дисбалансу у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції. Проаналізовано основні тенденції в динаміці чистого поточного прибутку отриманого суб'єктами аграрного підприємництва та створюваної ними доданої вартості. Встановлено посилення сировинної спрямованості розвитку аграрного сектора національного господарства у зв'язку із збільшенням питомої ваги зернових культур у структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Обґрунтовується доцільність корекції системи регулювання розвитку аграрного сектора через диверсифікацію інструментів стимулювання комплексного розвитку агропромислового виробництва.

• The article reveals the need to increase the level of all-inclusiveness of agro-industrial production in connection with the raw material orientation of Ukrainian agrarian exports and the emergence of imbalances in the production of certain types of agricultural products. The main trends in the dynamics of net current income received by agrarian business and the added value they create have analysed. The strengthening of the raw material orientation of the agrarian sector of the national economy in connection with an increase in the share of grain crops in the structure of exports of agricultural and food products has been established. The expediency to correct the system of agrarian sector development regulation is substantiated through diversification of instruments of stimulation of integrated development of agro-industrial production.

**Постановка проблеми.** Аграрний сектор в останні роки став основною структуроутворюючою ланкою національного господарства, що пов'язано з впливом комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників на функціонування окре-

мих галузей у різних регіонах України. У структурі українського експорту саме продаж сільськогосподарської та харчової продукції займає найбільшу питому вагу, що значною мірою і визначає основні макроекономічні пропорції в країні. У першу чергу це зумовлено зростанням глобального попиту на сільськогосподарську сировину у зв'язку із збільшенням населення планети.

Українські товаровиробники, виходячи із сприятливої кон'юнктури на світових ринках продовольства, максимальною мірою розширюють посіви найбільш експортоорієнтованих сільськогосподарських культур і нарощують експортні поставки продукції з низькою доданою вартістю, що також призводить до виснаження ґрунтів та структурних дисбалансів в аграрному секторі національного господарства. Експортна орієнтація виробників сільськогосподарської продукції призвела до зниження рівня комплексності розвитку агропромислового виробництва, що в середньостроковій перспективі негативно вплине на розвиток тих регіонів, для яких сільське господарство та переробка сільськогосподарської сировини є базовою ланкою господарського комплексу.

**Аналіз останніх досліджень.** В умовах глибокої стагнації аграрного сектора національного господарства в 90-х роках минулого століття переважна більшість досліджень вітчизняних вчених була зосереджена на подоланні кризових явищ як безпосередньо у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, так і її переробки [3]. Нині, коли аграрний сектор вийшов на висхідний тренд розвитку й відновив свої позиції в рослинницькому сегменті, все більше вчених та практиків акцентують увагу на стимулюванні процесів комплексного використання ресурсно-виробничого потенціалу агропромислового виробництва [4-9], щоб поступово подолати сировинну спрямованість українського аграрного експорту і нарощувати виробництво конкурентоспроможної продукції з високою часткою доданої вартості.

**Цілі статті.** Метою статті є аналіз сировинної спрямованості розвитку аграрного сектора національного господарства та обґрунтування напрямів удосконалення економічного регулювання комплексного розвитку агропромислового виробництва.

**Виклад основного матеріалу.** У зв'язку зі сприятливими природно-ресурсними умовами для виробництва експортоорієнтованих сільськогосподарських культур в останні роки значно збільшилися обсяги виробництва продукції сільського господарства та обсяги аграрного експорту. Більше того, спостерігається чіткий висхідний тренд в динаміці чистого поточного прибутку, який отримують суб'єкти аграрного підприємництва.

Якщо у 2010 році чистий поточний прибуток у сільському господарстві становив 72 млрд грн, у 2013 – 89 млрд грн, у 2015 – 183 млрд грн, то у 2016 – 256 млрд грн (рис. 1). Тобто у 2016 році порівняно з 2010 чистий поточний прибуток отриманий у сільському господарстві збільшився у 3,5 раза.

Натомість за 2010-2016 роки в окремі періоди темп зростання чистої доданої вартості випереджав темп зростання оплати праці працівників, зайнятих у сільському господарстві, що

і викликало небувале в новітній історії України зростання чистого поточного прибутку, який більш ніж на 75% розподіляється між сектором нефінансових корпорацій і державного управління. Тобто переважно серед підприємств, які входять у вертикально-інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового типу.

Зростання чистого поточного прибутку в сільському господарстві у 2016 році порівняно з 2010 у 3,5 раза не забезпечило збільшення реальної заробітної плати зайнятих у сільському господарстві працівників. Прихильники аграрних реформ, які проводилися в Україні в кінці 90-х і на початку 2000-х років, обґрунтовуючи їх успішність, як правило, оперують номінальними величинами розміру заробітної плати, яку отримують працівники, зайняті у сільському господарстві, що не враховує інфляційно-девальваційні коливання, які вагомо знижують купівельну спроможність національної грошової одиниці. У 2016 році порівняно з 2010 середньомісячна номінальна заробітна плата у сільському господарстві збільшилася у 2,7 раза, порівняно з 2013 роком – у 1,7 раза [2].

Водночас за аналізований період так і не скоротився, а навіть збільшився розрив між середньомісячною номінальною заробітною платою у

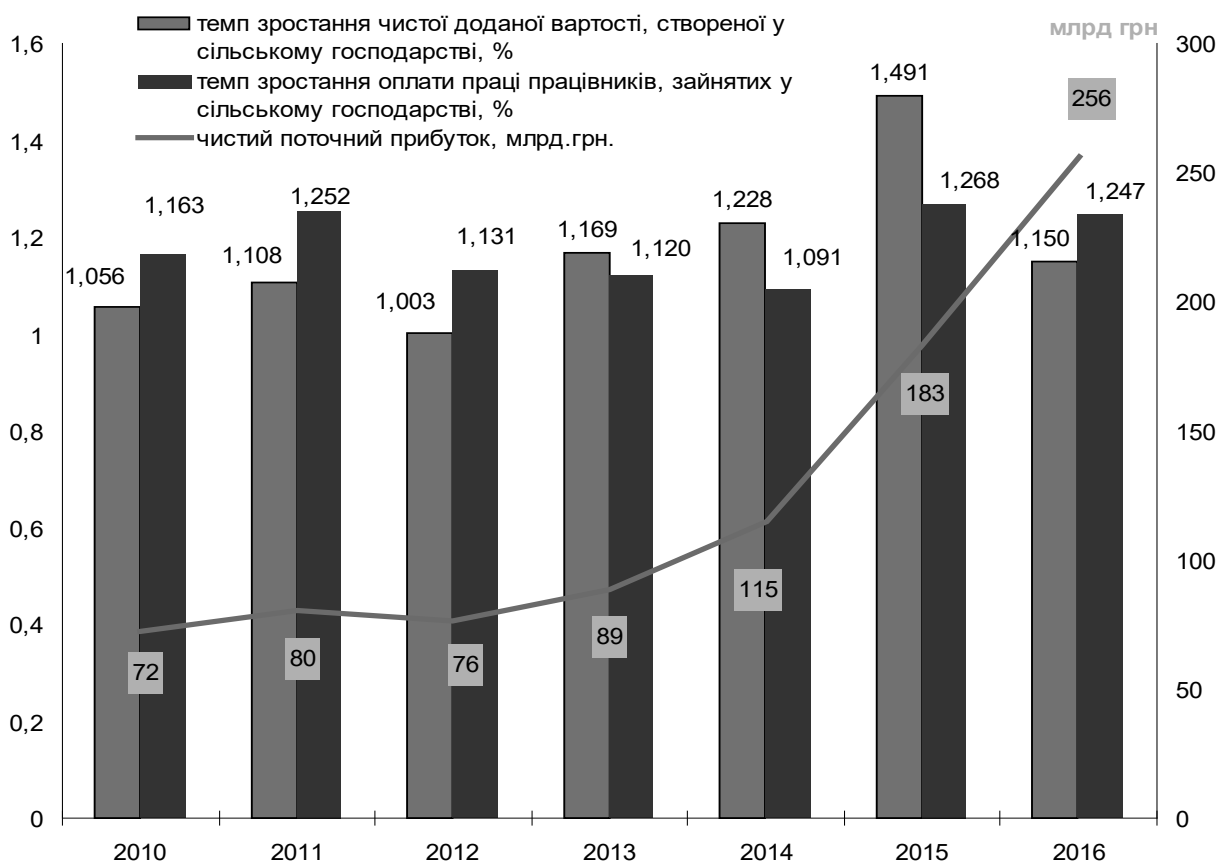


Рис. 1. Чистий поточний прибуток та темпи зростання чистої доданої вартості і оплати праці працівників у сільському господарстві\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

сільському господарстві та середньомісячною номінальною заробітною платою у промисловості. Якщо у 2010 році середньомісячна номінальна заробітна плата у промисловості була вищою за аналогічний показник у сільському господарстві на 1140 грн, у 2013 – на 1494 грн, то у 2016 – на 1986 грн (рис. 2).

Тобто незважаючи на значне зростання валої доданої вартості та відповідно чистого поточного прибутку у сільському господарстві різниця між середньомісячною номінальною заробітною платою у промисловості та сільському господарстві лише збільшується. Це свідчить про те, що основні виробники експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції, якими є сільськогосподарські підприємства, що входять до складу підприємницьких утворень холдингового типу, приріст капіталізації власного бізнесу, як правило, забезпечують шляхом економії на заробітній платі найманих працівників, якими є в першу чергу мешканці сільських територій.

Підтвердженням зниження рівня оплати праці (адекватної оцінки затраченої праці найманих працівників у сільському господарстві) є динаміка середньомісячної реальної заробітної плати у сільському господарстві, яка визначена в порівняних цінах 2010 року. Якщо у 2010 вона

становила 1343 грн, у 2013 – 1830 грн, у 2015 – 1531 грн, то у 2016 – 1415 грн.

Отже, у 2016 році порівняно з 2010 середньомісячна реальна заробітна плата у сільському господарстві у порівняних цінах 2010 року збільшилась лише на 72 грн. Натомість чистий поточний прибуток, отриманий у сільському господарстві всіма суб'єктами господарювання в цілому, у 2016 порівняно з 2010 роком збільшився в 3,5 раза.

Усунення структурних перекосів в аграрному секторі України стане можливим за рахунок суттєвого нарощення обсягів виробництва продукції тваринництва. Це забезпечить збільшення виробництва продукції з високою доданою вартістю, бази органічних добрив і стабілізує агроландшафти на основі розширення площі пасовищ та сіножатей з огляду на значний рівень розораності сільськогосподарських угідь.

Необхідно посилити підтримку фермерських господарств та господарств населення на кооперативній основі як базового інституціонального підґрунтя відновлення втрачених у кризові роки обсягів виробництва тваринницької продукції. Вагомим аргументом у цьому напрямі є позитивна динаміка виробництва продукції тваринництва у фермерських господарствах у 2000-2016 роках навіть за умов відсутності сис-



Рис. 2. Заробітна плата в сільському господарстві та промисловості\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

темної державної підтримки цієї категорії сільськогосподарських товаровиробників (рис. 3).

Якщо у 2000 році фермерські господарства виробляли продукції тваринництва на суму 221,9 млн грн, у 2010 – на 1124,9 млн грн, то у 2016 – на суму 1396,1 млн грн. Тобто у 2016 році порівняно з 2000 обсяг виробництва продукції тваринництва у фермерських господарствах збільшився в 6,3 раза. Це підтверджує припущення про те, що фермерські господарства є найбільш оптимальною організаційно-правовою формою аграрного підприємництва, яка за наявності скоординованої державної підтримки та належного інформаційного й консультативного супроводження дозволить на порядок збільшити обсяги виробництва продукції тваринництва та підвищити рівень комплексності ведення сільськогосподарського виробництва в цілому.

За період 2000-2016 років також у цілому має місце висхідний тренд у динаміці виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами. Якщо у 2000 році ця категорія господарств виробляла продукції тваринництва на суму 12,2 млрд грн, у 2010 – на 27,3 млрд грн, то у 2016 – на суму 31,7 млрд грн. Але в цій категорії господарств висхідна тенденція забезпечувалася насамперед завдяки різкому збільшенню виробництва м'яса птиці (рис. 4).

Збільшення на декілька порядків обсягів виробництва м'яса птиці та зменшення виробництва м'яса яловичини й телятини є яскравим проявом наявності галузевого перегику в структурі тваринницького сегменту аграрного сектора національної економіки. У результаті виник ефект «заміщення виробництва» між обсягами виробництва м'яса птиці та м'яса яловичини й телятини, що виробляли всі категорії господарств за період 2001-2016 років.

Якщо у 2001 році господарства всіх категорій виробляли м'яса яловичини і телятини 646 тис. т, у 2006 – 567 тис. т, у 2014 – 413 тис. т, то у 2016 – 376 тис. т. Тобто у 2016 році порівняно з 2001 обсяги виробництва м'яса яловичини та телятини зменшилися на 270 тис. т. Різко контрастує з динамікою виробництва м'яса яловичини й телятини тенденція виробництва м'яса птиці. Якщо у 2001 році господарства всіх категорій виробляли 239 тис. т м'яса птиці, то у 2006 – 589 тис. т, у 2010 – 954 тис. т, у 2016 – 1167 тис. т.

У цілому у 2016 році порівняно з 2001 обсяги виробництва м'яса птиці збільшилися в 4,9 раза, а порівняно з 2010 – у 1,2 раза. Інтенсивне зростання обсягів виробництва м'яса птиці у 2001-2016 роках було пов'язане з тим, що держава створювала і створює виробникам курятини найбільш сприятливі передумови шляхом

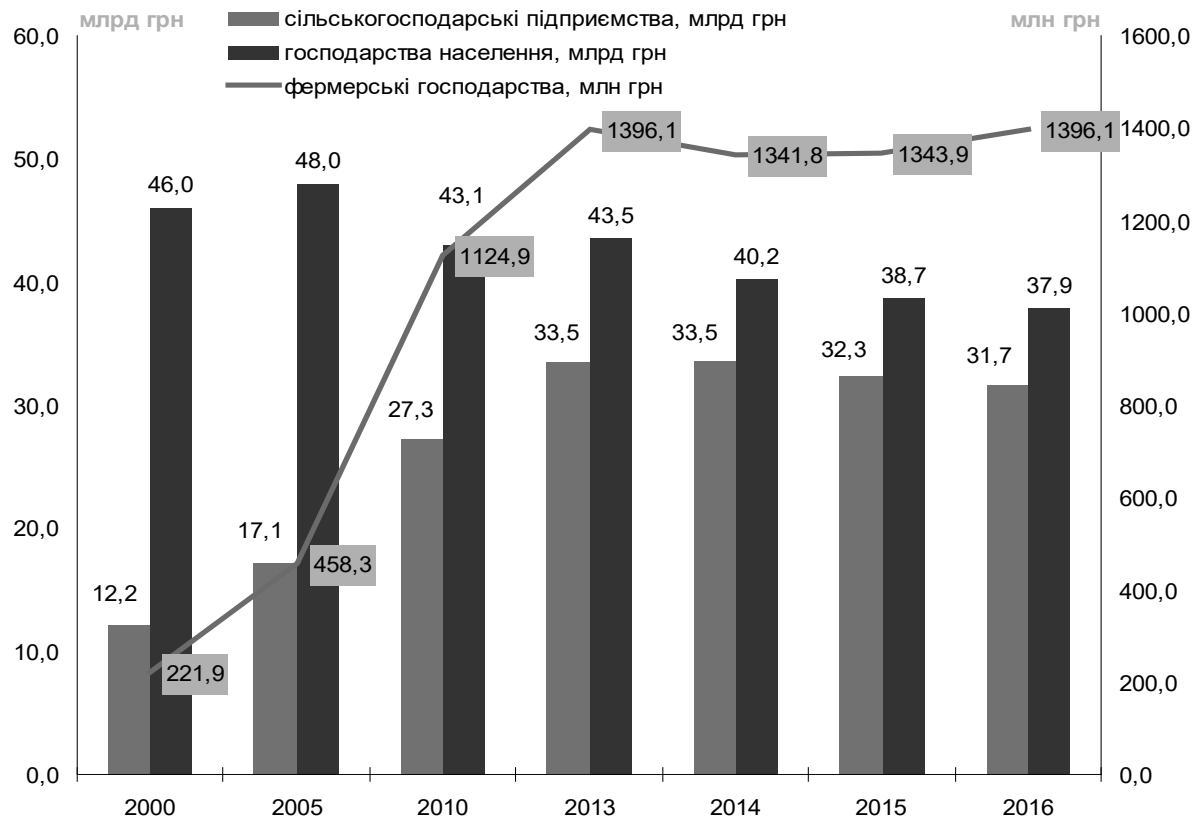


Рис. 3. Обсяги виробництва продукції тваринництва в різних категоріях сільськогосподарських товаровиробників\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.



Рис. 4. Динаміка виробництва м'яса яловичини та телятини і м'яса птиці всіма категоріями господарств\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

спрямування в цей сегмент лівової частки прямої державної фінансової підтримки.

Фактично у 2016 році в Україні м'яса птиці вироблялося в 3,1 раза більше, ніж м'яса яловичини й телятини. Незважаючи на значну пряму державну фінансову підтримку виробникам м'яса птиці, в останні періоди вони значно підвищили ціни продажу цього виду продукції на внутрішньому ринку [1].

Причиною млявого розвитку фермерських господарств та низьких темпів формування обслуговуючих і збутових кооперативів на базі господарств населення як важливої інституціональної передумови відновлення поголів'я великої рогатої худоби та подолання домінування курятини у виробництві продукції тваринництва є відсутність належного інформаційного та консультативного супроводження виробничо-господарської, комерційної та інвестиційної діяльності вказаних вище категорій господарств та їх об'єднань на кооперативній основі.

На тлі зростання чистого поточного прибутку відбувається подальше посилення сировинної орієнтованості українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Якщо у 2010 році частка зернових культур у загальній структурі вітчизняного експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції становила 24,9%, то в 2012-2016 вона коливалася в діапазоні 37,4-41,6 % (рис. 5).

За аналогічний період спостерігалось стійке падіння частки готових харчових продуктів у структурі українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. У 2010 році вона становила 25,9%, у 2013 – 21%, у 2016 – 16%. Поглиблення розривів між часткою зернових культур (продукції з низькою доданою вартістю) та частки готових харчових продуктів (продукція з високою доданою вартістю) свідчить про посилення сировинної орієнтації сільськогосподарського виробництва в цілому, що знаходить свій прояв у зростанні експорту сільськогосподарської сировини й фактичного виведення значної доданої вартості в економіку інших країн.

Збільшення експорту зернових культур і надалі консервує високий рівень розораності сільськогосподарських земель та сприяє збільшенню посівів зернових культур на ґрунтах, які за своїми якісними характеристиками є більш придатними для вирощування луб'яних культур.

Виходячи з викладеного вище аналізу, який відображає динаміку чистого поточного прибутку, що створюється у сільському господарстві, рівня номінальної та реальної заробітної плати в цьому виді діяльності, основних тенденцій у структурі українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, можна зробити висновок про своєчасність та без-



Рис. 5. Частка зернових культур та готових харчових продуктів у структурі українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

альтернативність корекції системи регулювання розвитку аграрного сектора, в першу чергу в частині стимулювання комплексного розвитку агропромислового виробництва.

Підвищення комплексності агропромислового виробництва стане можливим за умови відновлення традиційного для України потенціалу тваринницької галузі та підвищення рівня переробки сільськогосподарської сировини. Враховуючи те, що проекти відновлення поголів'я великої рогатої худоби та відродження інших ланок тваринницької галузі мають високий рівень капіталомісткості, система регулювання має бути доповнена регуляторами, які забезпечать участь держави (територіальних громад) у процесі відновлення потужностей у сфері тваринництва та переробки сільськогосподарської сировини. Такі регулятори мають забезпечувати не лише пряму чи непряму фінансову підтримку, а й безпосередню участь держави та територіальних громад у реалізації проектів комплексного розвитку агропромислового виробництва шляхом укладання угод публічно-приватного партнерства між виконками сільських територіальних громад і регіональними підрозділами Міністерства аграрної політики та продовольства України, з одного боку, та фермерськими господарствами й об'єднаннями господарств населення – з другого.

Нині базовим законодавчим актом у цьому напрямі є Закон України «Про державно-приватне партнерство», який інституціонально звужує поле діяльності виконавчих органів сільських та об'єднаних сільських територіальних громад як елементів системи публічного управління. З огляду на це його необхідно трансформувати в Закон України «Про публічно-приватне партнерство».

Корекція системи регулювання розвитку аграрного сектора в частині стимулювання комплексного агропромислового виробництва дозволить призупинити монокультуризацію землеробства, уповільнити природо-руйнівні процеси у сільськогосподарському землекористуванні, усунути галузеві перегини в аграрному секторі національної економіки в цілому, що в кінцевому підсумку сприятиме соціально-економічному піднесенню сільських територій.

**Висновки.** В аграрному секторі національного господарства спостерігаються численні структурні перекося, що зумовлено сировинною спрямованістю агропромислового виробництва та низьким рівнем комплексності використання ресурсно-виробничого потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва. Спостерігається розрив між рівнем оплати праці найманих працівників у промисловості та сільськогосподарському виробництві, що пов'язано з

низьким рівнем переробки сільськогосподарської сировини і відповідно незначною часткою продукції з високою доданою вартістю. У структурі українського аграрного експорту в останні роки зросла питома вага зернових культур і зменшилася частка готових харчових продуктів, що також поглибило сировинну спрямованість агропромислового виробництва.

Підвищення рівня комплексності агропромислового виробництва пов'язується з відновленням потенціалу тваринницької галузі та нарощенням потужностей переробки сільськогосподарської сировини, що вимагає корекції системи регулювання розвитку аграрного сектора національного господарства, в першу чергу в частині стимулювання реалізації проектів нарощення потенціалу тваринництва та введення додаткових потужностей щодо переробки сільськогосподарської сировини. Активізація проектів з метою підвищення рівня комплексності агропромислового виробництва відбудеться за умови створення сприятливого інституціонального середовища укладання угод публічно-приватного партнерства між державою (територіальними громадами) та суб'єктами аграрного підприємництва.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Голян В.А. Чи доцільно направляти 50% дотацій великим виробникам курятини. URL: <https://glavcom.ua/columns/vgalyan/chi-docilno-napravlyati-50-dotacyi-velikim-virobnikam-kuryatini-471031.html>
2. Голян В.А. Як аграрний «локомотив» гальмує розвиток українського села. URL: [https://lb.ua/blog/vasiliy\\_golyan/387919\\_yak\\_agrarniy\\_lokomotiv\\_galmuie.html](https://lb.ua/blog/vasiliy_golyan/387919_yak_agrarniy_lokomotiv_galmuie.html)
3. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т економіки ; Редкол.: Б.Й. Пасхавер (відп. ред.) та ін. К., 2001. 350 с.
4. Кропивко М. Ф. Організація та планування комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 109–121.
5. Лупенко Ю. О. Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М.М. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 26–38.
6. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 10–14.
7. Пасхавер Б. Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. Економіка АПК. 2012. № 9. С. 3–9.
8. Шубравська О. В. Розвиток аграрного господарювання України на засадах економіч-

ної сталості. Економіка і прогнозування. 2014. № 2. С. 62–72.

9. Шубравська О. В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики. Економіка АПК. 2016. № 4. С. 5–12.

#### REFERENCES

1. Holian V.A. *Chy dotsilno napravlyaty 50% dotsii velykym vyrobnykam kuriatyny* [Is it reasonable to allocate 50% of subsidies to large chicken producers?]. Available at: <https://glavcom.ua/columns/vgalyan/chi-docilno-napravlyati-50-dotacyi-velikim-virobnikam-kuryatini-471031.html> [in Ukrainian].
2. Holian V.A. *Yak ahrarnyi "lokomotyv" halmuie rozvytok ukrainskoho sela* [How does the agrarian "driving force" hinder the rural development of Ukraine]. Available at: [https://lb.ua/blog/vasiliy\\_golyan/387919\\_yak\\_agrarniy\\_lokomotiv\\_galmuie.html](https://lb.ua/blog/vasiliy_golyan/387919_yak_agrarniy_lokomotiv_galmuie.html) [in Ukrainian].
3. Paskhaver B.Y. *Hospodarskyi mekhanizm ahropromyslovoho kompleksu kryzovoho periodu* [Economic mechanism of the agro-industrial complex of the crisis period]. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t ekonomiky, Kyiv, 2001, 350 p. [in Ukrainian].
4. Kropyvko M F. *Orhanizatsiia ta planuvannia kompleksnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen* [Organization and planning of integrated development of agro-industrial production and rural territories under the conditions of decentralization of power]. Ekonomika APK, 2014, no. 7, pp. 109-121 [in Ukrainian].
5. Lupenko Yu.O. Sabluk P.T., Mesel-Veseliak V.Ya., Fedorov M.M. *Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy* [Results and problems of reforming the agricultural industry in Ukraine]. Ekonomika APK, 2014, no. 7, pp. 26-38. [in Ukrainian].
6. Lupenko Yu.O. *Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva Ukrainy* [Formation of a promising model of agriculture in Ukraine]. Ekonomika APK, 2012, no. 11, pp. 10-14 [in Ukrainian].
7. Paskhaver B.Y., Shubravskaya O.V., Moldavan L.V. *Osnovni problemy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva* [The main problems of agricultural production development]. Ekonomika APK, 2012, no. 9, pp. 3-9 [in Ukrainian].
8. Shubravskaya O.V. *Rozvytok ahrarnoho hospodariuvannia Ukrainy na zasadakh ekonomichnoi stalosti* [Development of agrarian economy of Ukraine based on the principles of economic sustainability]. Ekonomika i prohnozuvannia, 2014, no. 2, pp. 62-72 [in Ukrainian].
9. Shubravskaya O.V. *Rozvytok ahroprodovolchoho vyrobnytstva Ukrainy: zavdannia i vyklyky* [Development of Ukrainian agricultural production: tasks and challenges]. Ekonomika APK, 2016, no. 4, pp. 5-12 [in Ukrainian].